

Veli URHAN

Prof. Dr. | Prof. Dr.
Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Ankara-Türkiye
Gazi University., Faculty of Literature, Department of Philosophy, Ankara-Turkey
vurhan@gazi.edu.tr

Aristoteles'in Siyaset Felsefesinde Anayasal Yönetim

Öz

Aristoteles'in siyasetle ilgili düşüncelerinin, *Politika*, *Nikomakhos'a Etik*, *Eudemos'a Etik*, *Atinalıların Devleti* ve *Retorik* adlı eserlerinde yer aldığı söylenebilir. *Politika*'nın ikinci kitabında sözlerine "sırada devletin biçimini tartışmak ve hangisinin daha iyi olduğunu anlayabilecek durumda olduğumuzu varsayarak bunu anlamaya çalışmak var" diyerek başlayan Aristoteles, bunun için iyi yönetilen bazı devletlerin *anayasalarına* bakmaya ve, hiç kuşkusuz Platon'u kast ederek, bazı yazarların *ütopyalarına* bakmaya ihtiyaç duyulacağına işaret eder. Platon'da olduğu gibi, devletten hep *site devletini* anlayan Aristoteles'e göre, devlet adamıyla devlet, kralla uyrukları, aile reisiyle ev halkı, efendiyle köleleri arasındaki ilişkilerin hep aynı türden ilişkiler olduğunu sanmak yanlıştır. Aristoteles, ne zengin azınlığın ne de yoksul çoğunluğun değil de, ancak *ortak çıkarın* gözetilmesiyle oluşabilecek *orta tabakanın* güçlü olduğu ve adaletin kendisiyle tecelli ettiği bir yönetim biçimi olan *politeianın oligarşi* ile *demokrasinin* uzlaştırılması sonucunda ortaya çıkabileceğini öne sürer. Demokratik anayasanın oligarşik anayasaya göre isyana ve devrime daha az açık olması nedeniyle ötekine göre daha sürdürülebilir bir nitelik taşıdığı kanısında olan Aristoteles, hem etik hem siyaset anlayışının merkezinde yer alan *altın orta ilkesi* gereği, güçlü bir orta tabakaya yaslanan anayasanın en güvenli ve en sürdürülebilir bir anayasa olacağından kuşku duymamaktadır.

Anahtar Sözcükler

Siyaset, Oligarşi, Demokrasi, Liyakat, Adalet, Anayasal Yönetim.

1) Devlet

Aristoteles'in siyasetle ilgili düşüncelerinin, *Politika*, *Nikomakhos'a Etik*, *Eudemos'a Etik*, *Atinalıların Devleti* ve *Retorik* adlı eserlerinde yer aldığı söylenebilir. Onun siyaset felsefesine, *Politika*'nın ilk paragrafındaki şu cümleleriyle başlamanın uygun olacağı kanısındayım¹: “Gözlerimiz bize her devletin iyi bir amaçla kurulan bir insan topluluğu olduğunu gösterir. İyi dememin nedeni tüm insanların eylemlerinde iyi denilen şeyi yapmaya çalışmalarıdır. Mademki tüm topluluklar o ya da bu şekilde iyi denilen şeye ulaşmaya çalışıyorlar o halde toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayan olan devletin de en iyiyi amaçlaması gerekir. Devlet denilen şey aslında bir topluluktur ve bu topluluk siyasaldır”. *Politika*'nın ikinci kitabında sözlerine “sırada devletin biçimini tartışmak ve hangisinin daha iyi olduğunu anlayabilecek durumda olduğumuzu varsayarak bunu anlamaya çalışmak var” diyerek başlayan Aristoteles, bunun için iyi yönetilen bazı devletlerin *anayasalarına* bakmaya ve, hiç kuşkusuz Platon'u kast ederek, bazı yazarların *ütopyalarına* bakmaya ihtiyaç duyulacağına işaret eder². Özü bakımından bir ortaklık biçimi olduğunda kuşku bulunmayan bir devletin yurttaşları, söz konusu ortaklık içerisinde, ya her şeyi paylaşırlar ya hiçbir şeyi paylaşmazlar ya da bazı şeyleri paylaşır bazı şeyleri paylaşmazlar³. Bu konuda Platon'un düşüncesinin, iyi bir devletin temel ilkesinin birlik ve bütünlük olması gerektiğinden hareketle, bu ortaklığın bütün yurttaşlar tarafından paylaşılan bir ortaklık olacağı yönünde öne sürüldüğü çok açıktır. Buna göre, Platon için tek tek ailelerin yerini herbir kadının, herbir erkeğin ve herbir çocuğun bu ortaklıktan kendine düşen payı almak suretiyle bir komün ailesi alacak; özel mülkiyet yerini devlet mülkiyetine bırakacaktır. Komün ailesinin aile bireyleri arasındaki sevgi ve saygıyı körelteceği⁴, devlet mülkiyetinin de özel mülke gösterilen itina ve korumayı ortadan kaldıracığı⁵ gerekçesiyle, ütöpik devlet anlayışının bir gereği olan bu yöntemin uygulanabilirliğinin bulunmadığını düşünen Aristoteles, Platon'un devlette esas olanın *çokluk* değil *birlik* olduğu düşüncesine sahip bulunduğunu, oysa bu düşüncenin son derece yanlış olduğunu, doğru olanın ise devlette esas olanın *birlik* değil *çokluk* olması gerektiğini öne sürer⁶.

Burada Aristoteles'in özellikle altını çizdiği, etik ve siyasette her zaman esas olarak aldığı *altın orta ilkesi* gereği, son derece önemli bir nokta daha var: Mülkiyet bir yere kadar ortak olmalı ama işin temelinde yine de her zaman özel mülkiyet bulunmalıdır⁷. Aristoteles'in bu düşüncesinin günümüzdeki karşılığının hem siyasal hem ekonomik anlamda *liberalizm* olduğu söylenebilir. İyi bir devletin ortaya çıkabilmesi için devlete katılanların arasında bir takım farklılıkların bulunması; dolayısıyla devlet birbirinden farklı olan parçalar arasında kurulan bir denge

¹ Aristoteles, *Politika* (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2013, 1252a, s.23; W.D.Ross, *Aristoteles* (Yayına Hazırlayan: Ahmet Arslan), Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1993, s.287.

² Aristoteles, *Politika*, 1260b, s.49.

³ Aristoteles, *Politika*, 1260b, s.49; W.D.Ross, *Aristoteles*, s.297.

⁴ Aristoteles, *Politika*, 1262b, s.54.

⁵ Aristoteles, *Politika*, 1263a, s.55.

⁶ Aristoteles, *Politika*, 1261a, s.50; W.D.Ross, *Aristoteles*, s.296-297.

⁷ Aristoteles, *Politika*, 1263a, s.55-56.

olduğundan, bu dengenin eşit ve özgür yurttaşlar arasında da kurulması gerekir⁸. Aristoteles bir malın sahibi olanların sayısı arttıkça o mala duyulan saygının azalacağını, dolayısıyla insanların ortak olarak sahip oldukları mala gösterecekleri özenin, kendi özel mülkiyetlerinde bulunan mala gösterecekleri özenden çok daha az olacağını öne sürerek Platon'un düşüncelerini bir kez daha eleştirir⁹. Platon'un yanlış bir varsayımdan yola çıktığı için böyle bir hataya düştüğünü öne süren Aristoteles, aile için olduğu gibi devlet için de belirli bir ölçüde birliğin olması gerektiğinin reddedilemeyeceğini, bu birliğin topyekun değil de kendisiyle birlikte çokluğa da yer veren bir birlik olmasının daha doğru olacağını düşünür¹⁰. Platon'un yurttaşların iyi bir eğitimden geçirilmesi yoluyla bir devletin en iyi duruma getirilebileceğine inanmasına rağmen, yine de böyle bir yolla istenilen sonuca ulaşılabilmesine inanmasını garipseyen ve yanlış bir yoldan ilerlediğini düşünen Aristoteles, mülkiyetle ilgili bir takım kurallar getirmenin, insan aklının ve karakterinin eğitilmesinin veya devletin yasa ve geleneklerinin bu amaca ulaşmak için kullanılmasının yerini tutmayacağını altını çizer¹¹.

Platon'da olduğu gibi, devletten hep *site devletini* anlayan Aristoteles'e göre, devlet adamıyla devlet, kralla uyrukları, aile reisiyle ev halkı, efendiyle köleleri arasındaki ilişkilerin hep aynı türden ilişkiler olduğunu sanmak yanlıştır¹². Aristoteles'in devleti, yurttaşların birbirlerini şahsen tanıdıkları, yönetime temsilcileri aracılığıyla değil doğrudan katıldıkları, nüfus ve yüzölçümü fazla büyük olmayan bir site devletidir¹³. Siyaset felsefesiyle ilgili düşüncelerinin temel kaynaklarından en önemlisi olan *Politika* adlı eserinde Aristoteles birbirinden farklı iki yaklaşım tarzını kullanır¹⁴: 1) Platon'dan farklı olarak, o dedüktif değil endüktif akıl yürütme yolunu tercih ederek, 158 site devleti üzerinde gözlemler yapmak suretiyle adeta bilimsel bir araştırma yapar. 2) Felsefi yaklaşıma daha fazla ağırlık vermek suretiyle ideal bir devlet tasarımı ortaya koymaya çalışır. İster bilimsel isterse felsefi açıdan bakılsın, ona göre, insan doğuştan bir toplumsal-siyasal varlık (*zoon politikon*)¹⁵ olduğu, dolayısıyla kendi başına yaşayabilecek bir varlık olmadığı için, dünyaya geldiği andan itibaren bir toplumun üyesi olmak durumundadır; çünkü devlet doğal bir varlık, insan doğası gereği bir toplumsal-siyasal varlık olduğu için, toplumsal olmayan ya da devleti bulunmayan bir kişi ya insanın altında (*hayvan*) ya da üstünde (*Tanrı*) bulunur, ama *insan* konumunda bulunamaz¹⁶.

⁸ Aristoteles, *Politika*, 1261a, s.50.

⁹ Aristoteles, *Politika*, 1262a, s.52.

¹⁰ Aristoteles, *Politika*, 1263b, s.57.

¹¹ Aristoteles, *Politika*, 1263b, s.57.

¹² Aristoteles, *Politika*, 1252a, s.23.

¹³ A.Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s.281.

¹⁴ M.A. Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa (KDİ)*, İmge Kitabevi, 6. Baskı, Ankara 2009, s.339.

¹⁵ Aristoteles, *Politika*, 1253a, s.26; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2014, 1097b, s.28.

¹⁶ M.A. Ağaoğulları, *KDİ*, s.340; A.Arslan, *İFT 3*, s.279.

Aristoteles'in devletin doğal bir varlık ve insanın bu dünyadaki yaşamı için zorunlu bir *iyi* olduğu şeklindeki düşünceleri, Antikçağda Thrasymakhos, Lycophron gibi bazı sofistlerin öne sürdükleri ve Rönesans'ın başlangıcından itibaren modern siyaset filozoflarının da öne sürecekleri gibi, onun devlet ve hukuk alanında insanlar tarafından bir uzlaşma ya da *toplum sözleşmesi*yle gerçekleştirildiği yönünde değildir. Bununla birlikte, Aristoteles devleti doğal olarak betimlerken, onun insan iradesinden bağımsız olduğunu düşünmediği gibi, varlığa gelmesinin ve varlığının korunmasının insan iradesi sayesinde mümkün olacağını düşünür¹⁷. Devletin hem *doğal* hem de *iyi* yaşam için gerekli bir kurum olduğunu düşünen Aristoteles, bir bütün olarak insanın varoluşunun tek tek organlarının varoluşundan önce geldiği gibi, devletin de her biri devletin bünyesinde yer alan birer organ konumundaki bireylerin ve ailelerin varlığından önce geldiğini öne sürer¹⁸. İnsanları doğal olarak bir arada yaşamaya iten nedenlerin çok sayıda olması nedeniyle, ilk kez bir devlet kurmayı düşünmüş olan insanın övgüye layık bir insan olduğunu öne süren Aristoteles gelişimini, kurallara ve yasalara uymak anlamında, *en yüksek iyi* düzeyinde gerçekleştirdiği takdirde insanın kendisinin de içinde yer aldığı hayvan cinsinin öteki türleri arasında en iyisi, aksi takdirde en kötüsü, olacağını düşünür¹⁹. Ona göre, canlı varlıklar akıl ile bedenden meydana gelirler ve burada akıl yöneten beden ise yönetilendir²⁰, bedensel arzu ve isteklerini aklıyla yönetemeyen insan *erdem*siz olduğu için hem vahşi hem de *adaletsiz* olur; oysa devletin temelinde, her şeyin yerli yerinde bulunması anlamında, *adalet* vardır²¹. Bu adaletin gerçekleşebilmesi için hem yönetenin hem de yönetilenin *erdem*den kendi payına düşeni alması gerekir²².

Bu bakımdan, en temel görevi yurttaşlarının bu dünyada erdemli ve mutlu olmalarını, başka bir deyimle *iyi yaşamalarını* sağlamak, ya da *en yüksek iyiyi* gerçekleştirmek olan devletin yerine getirmesi gereken en temel görevlerinden i) birincisi yurttaşlar arasında *dağıtıcı adaleti* uygulamak suretiyle, *oligarşi* ve *demokrasi* ile yönetilen toplumlarda bulunmayan güçlü bir *orta tabakanın* varlığına olanak tanıyan gelir dağılımını sağlamak, ii) ikincisi yurttaşlarının ahlaksal yaşamlarından da sorumlu olduğu için, onları erdemli ve mutlu birer yurttaş kılacak bir eğitim sistemini gerçekleştirmektir²³. “En iyi devletin ne olduğunun anlaşılabilmesi için en çok istenen yaşam şeklini belirlemek gerekir. Eğer bu bilinmezse aranılan anayasa da bilinemez. Bir toplum kendi kendine yetiyorsa, kötü tesadüflerle karşılaşmadığı sürece onları en iyi şekilde yaşayanlar olarak kabul edebiliriz”²⁴. Bu nedenle öncelikle bu insanların sonra da tüm insanların en iyi yaşam biçiminin ne olduğu konusunda fikir birliğine varmaları; ve gerek bireysel gerekse toplumsal olarak aynı türden bir yaşamın mı yoksa farklı

¹⁷ W.D. Ross, *Aristoteles*, s.290.

¹⁸ Aristoteles, *Politika*, 1253a, s.27; A.Arslan, *İFT* 3, s.279.

¹⁹ Aristoteles, *Politika*, 1253a, s.27.

²⁰ Aristoteles, *Politika*, 1254b, s.30.

²¹ Aristoteles, *Politika*, 1253a, s.27.

²² Aristoteles, *Politika*, 1260a, s.46.

²³ A. Arslan, *İFT* 3, s.280.

²⁴ Aristoteles, *Politika*, 1323a, s.219.

yaşam biçimlerinin mi tercih edilmesi gerektiğine karar vermeleri en doğru yoldur²⁵. Mutlu ya da en iyi yaşam biçimi için üç şeyin gerekli olduğunu herkesin kabul edeceği konusunda Aristoteles'in kuşkusu yoktur: *Beden, akıl, bu ikisinin dışındaki şeyler*. Ona göre, bu üç nokta üzerinde insanlar her ne kadar fikir birliği içinde bulunsalar bile, onların ne ölçüde önemli oldukları, her birinin hangi ölçü içerisinde bulunması gerektiği, ölçü kaçırıldığı zaman mutluluk verip vermeyecekleri konusunda farklı düşüncelere sahip olacaklardır²⁶. Genel anlamda, yönetme ve yönetilme çok çeşitli durumlarda özleri bakımından doğal nitelikler taşıyorsa, o zaman yöneticiliğin kötü bir şekilde sürdürülmesi durumunda, bu ne yönetenin ne de yönetilenin işine yarar; çünkü doğal olarak parça ile bütün arasında ve *beden* ile *akıl* arasında inkârı mümkün olmayan ortak çıkarların bulunmasına benzer bir biçimde, *yöneten* ile *yönetilen* arasında da gözden irak tutulmaması gereken ortak çıkarlar her zaman var olacaktır²⁷.

Hem Platon hem Aristoteles için, erdemden söz edildiğinde insanın ilk akla gelmesi gereken yanı *bedensel* değil *tinsel* yanıdır; nasıl biyolojik yapılarda her zaman doğal olarak tinsel olan bedensel olanı yönettiği, dolayısıyla ondan daha erdemli olduğu gibi, toplumsal yapılarda da aynı şekilde yönetenin tinsel donanımı yani erdemi yönetilene göre daha üst düzeyde ve güçlü olmalıdır. Erdemden söz edildiğinde, yönetsellik bakımından, insanın özellikle tinsel yanının dikkate alınması gerektiğini düşünen Aristoteles, yöneten ve yönetilen arasındaki bu tinsel farklılığın *akılsallık* esasına dayandığını öne sürer²⁸. Yönetenin hem iyi hem bilge (yani hem *düşünce* hem *karakter* erdemlerine sahip) olması gerektiğinin, yönetenin iyiliği ile yönetilenin iyiliğinin aynı olmadığını, emir vermek kadar verilen emirleri dinlemenin de önemli bir meziyet olduğunun altını çizen Aristoteles, yurttaşlar için bilinmesi gereken en önemli şeyin yöneticinin iyiliğinin yönetmek, yönetilenin iyiliğinin ise yönetilmek olduğunu ve bu ikisinin de *erdem* olmakla birlikte aynı düzeyde erdemler olduğunun söylenemeyeceğini öne sürer²⁹. Doğuştan özgür insanlar arasındaki yönetsel ilişkiye *siyasal yönetim* adının verilebileceğini, yöneticilerin de siyasal yönetimi başkalarını yönetmeden önce kendileri başkası tarafından yönetilerek öğrenebileceklerini, yani emir almayı bilmeden emir vermenin tam olarak ne olduğunun bilinemeyeceğini öne süren Aristoteles, hem yönetme hem de yönetilme hakkında gerekli olan bilgiye sahip olanlara ancak *iyi yurttaş* denilebileceği kanısındadır³⁰. Asıl anlamında yurttaşın karakteristik özelliği, onun adli yönetim içinde yer alması ve yöneticiler topluluğuna üye olması olmakla birlikte, Aristoteles'in yurttaş kavramı, modern toplumların yurttaş kavramından oldukça farklıdır; çünkü onun görüşünde söz konusu olan yönetim temsili değil doğrudan yönetimdir³¹.

²⁵ Aristoteles, *Politika*, 1323a, s.219.

²⁶ Aristoteles, *Politika*, 1323a, s.219.

²⁷ Aristoteles, *Politika*, 1255b, s.33-34.

²⁸ Aristoteles, *Politika*, 1260a, s.46.

²⁹ Aristoteles, *Politika*, 1277a, s.94.

³⁰ Aristoteles, *Politika*, 1277b, s.95.

³¹ W.D. Ross, *Aristoteles*, s.300.

Platon'un siyaset felsefesinde olduğu gibi, *etik* ile *siyaseti* birbirinden ayrı düşünmeyen, konuya siyaset açısından olduğu kadar etik açıdan da bakan Aristoteles, insanların ancak iyi bildikleri konularda iyi kararlar verebileceklerini, dolayısıyla henüz yeterince hayat tecrübesi kazanmamış, olgunluk düzeyinde bir karakter sahibi olamamış genç bir insanın, bilgili olsa bile, siyaset alanında istenilen düzeyde beceri ve başarı elde edemeyeceğini öne sürer³². Yaşam biçimleri şöyle ya da böyle *iyilik* ve *mutluluk* kavramlarıyla ilişki içerisinde bulunan insanların büyük çoğunluğunun iyilik ve mutluluğun kaynağında hazzın yer aldığını düşündükleri, bu nedenle çoğunlukla hazlarının peşinden gittikleri söylenebilir; çünkü insanların *hazsal*, *siyasal* ve *teorik* olmak üzere üç çeşit temel yaşam biçimleri vardır³³. Yaşamları evcil birer hayvan yaşamından pek de farklı olmayan ve toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan sıradan insanların yaşamlarının *hazdan* beslendiğini; yönetici konumunda bulunanların yaşamlarının M.Ö. 612-605 yılları arasında tahtta bulunan Asur Kralı Sardanapollus'un yaşamına benzediğini, dolayısıyla onların *siyasetin* içinde yer almak isterken onur kazanmak amacı güttüklerini, ama bunun o kadar basit bir şey olmadığını öne süren Aristoteles, siyasetin asıl amacının *erdem*i gerçekleştirmek olduğu, bunun da ancak *teorik* yaşamla gerçekleştirilebileceği kanısındadır³⁴. Klasik siyaset felsefesinde temel ölçüt, doğası itibarıyla toplumsal anlamda hem *etik* hem *politik* bir varlık olan insanın bu hayatı mutlu yaşayabilmesi, aşırı uçlardaki arzularından ve davranışlarından uzak durarak ölçülü hareket etmeye özen göstermek anlamında, *erdemli* olmasına bağlıdır. Genel anlamda doğanın özünde *erekse*l bir yapıya sahip olduğunu öne süren ve iyiyi *kendinde iyi* ve *araçsal iyi* olmak üzere ikiye ayıran Aristoteles için, her ikisi de kendinde iyi olan *erdem* ile *mutluluk* devletin en başta gelen temel amacı olan *en yüksek iyiyi* gerçekleştirmesinin olmazsa olmaz koşuludur.

Erdem ve *mutluluk* insanın bedensel değil tinsel yanıyla ilgilidir. Mutluluk, kendisine ulaşmak amacıyla ruhun erdeme uygun olarak gerçekleştirdiği bir eylem, siyasetçilerin temel amaçlarının da yönettikleri yurttaşların yasalara uygun davranmak suretiyle iyi ve mutlu yaşayan insanlar olmalarını sağlamak ise, o zaman siyasetçiler insanların biyolojik yaşamlarından belki de çok daha fazla tinsel yaşamlarını bilmek zorunda olacaklardır³⁵. Erdemleri ruhun akıllı kısmından kaynaklanan ve eğitimle elde edilebilecek olan *düşünce* ve akıllı olmamakla beraber aklı dinleyen kısmından kaynaklanan ve alışkanlıkla elde edilebilecek olan *karakter* erdemleri olmak üzere ikiye ayıran Aristoteles, *bilgelik*, *doğru karar alma*, *aklı başında olmayı* (bilim, sanat, sezgisel akıl, pratik bilgelik, felsefi bilgelik, kavrayış, temyiz) düşünce erdemleri; *cömertlik* ve *ölçülü davranmayı* (cömertlik, görkemlilik, gururluluk, ruh büyüklüğü, alçak gönüllülük, cesaret, ölçülülük, dostluk, sevgi, adalet) ise karakter erdemleri olarak adlandırır³⁶. Ne *düşünce erdemleri* ne de *karakter erdemleri* bizde doğal olarak

³² Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1095, s.22-23.

³³ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1095, s.24.

³⁴ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1095, s.24-25.

³⁵ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1102, s.38; Aristoteles, *Eudemos'a Etik* (Çev. Saffet Babür), Bilge Su, Ankara 2015, 1219a, s.23.

³⁶ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1103, s.40; Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1220a, s.25; A. Arslan, *İFT* 3, s.251, 270.

bulunmazlar, biz onları elde edebilecek bir doğal yapıya sahip olduğumuz için, ancak yaşamsal süreç içerisinde *eğitim* ve *alışkanlık* yoluyla elde eder ve geliştiririz³⁷. Aristoteles *Nikomakhos'a Etik*'in II-V. kitaplarında karakter erdemlerini, V. kitapta özel olarak *adalet* erdemini, VI. kitapta ise düşünce erdemlerini ayrıntılı bir biçimde ele alır ve tartışır.

Özü bakımından akıllı bir varlık olan insanın bedensel değil de tinsel yanına ait olan bu düşünme yetisinin biri bilmek(*theoria*), diğeri de davranmak(*praxis*) olan iki yanına işaret eden Aristoteles'in, insanın gerçek anlamda insan olarak var olabilmesi için her zaman *bilmenin davranmadan* önce gelmesi gerektiği, bu bakımdan ruhun *bilmek* (*theoria*) etkinliğine bağlı erdemlerin, onun *davranmak* (*praxis*) etkinliğine bağlı erdemlere göre daha üst bir konumda bulunması gerektiği konusunda hiç kuşkusuz yoktur³⁸. Daha önce de işaret edildiği gibi, mutluluk ruhun erdeme uygun etkinliğidir; ama o bir huy değildir. "Mutluluk etkinliklerle ilgiliyse ve bu etkinliklerin bazıları zorunlu, bazıları bir başka şeye tercih edilen, bazıları da kendiliğinden tercih edilen şeylerse mutluluğun da kendi başına tercih edilen şeylerden biri olduğunu, onun başka bir şeye kıyasla tercih edilir bir şey olmadığını söyleyebiliriz. Mutluluk tek başına yeterli olan bir şeydir"³⁹.

2) Anayasa, Erdem ve Adalet

Politika'nın III. kitabı Aristoteles'in devletle ilgili en önemli düşüncelerinin yer aldığı, en temel konularının ele alınıp tartışıldığı bölümüdür. Farklı anayasa türlerinden söz edildiği bir yerde, devletin tanımı konusunda da farklı görüşlerin olabileceğini, ancak bir devletin çatısı altında yaşayan insanların bir anayasa sayesinde örgütlenmiş bir toplum olarak yaşayabileceklerini düşünen Aristoteles için, nasıl bütün parçalardan oluşuyorsa ve bütünü iyi bilinebilmesi onun parçalarının iyi bilinmesine bağlı ise; aynı şekilde, devlet de yurttaşlarının toplamı olan bir bütün olduğundan, devletin iyi bilinebilmesi için önce yurttaşlarının iyi bilinmesi gerekir⁴⁰. Bu konuda, cevaplanması gereken en öncelikli sorular şunlardır⁴¹: Kime yurttaş denir? Bir insanın yurttaş olabilmesi için gerekli olan şey nedir? Bu sorulara farklı anayasalara göre farklı cevapların verilebileceği çok açıktır; çünkü bir insan demokrasi ile yönetilen bir toplumda yaşıyorsa yurttaş olabilirken, aynı insan oligarşi ile yönetilen bir toplumda yaşıyorsa yurttaş olamamaktadır⁴². *Anayasa* denildiğinde, her türlü otoritenin üstünde olan yönetme yetkisinin örgütlenişini anlayan Aristoteles'e göre, örneğin, *politeianın* bozulmuş şekli olan *demokrasilerde* egemenlik halkın(*demosun*) elinde bulunduğu için toplumu yönetme yetkisinin temelinde yoksul çoğunluk olan halkın kendisi,

³⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1103, s.41.

³⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1139, s.129; A.Arslan, *İFT 3*, s. 271.

³⁹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1176, s.223.

⁴⁰ Aristoteles, *Politika*, 1275a, s.89.

⁴¹ Aristoteles, *Politika*, 1275a, s.89.

⁴² Aristoteles, *Politika*, 1275b, s.90.

aristokrasinin bozulmuş şekli olan *oligarşilerde* ise zengin azınlık olan elit bir kesim bulunur ki; anayasalar arasındaki farklılıklar da bu gibi şeylerden ileri gelir⁴³.

Genel olarak mahkemelere katılan, dava açma ve dava edilme olasılığı bulunan insanlara *yurttaş* denilebileceği kanısını taşımakla birlikte, bu tanımın yine de son derece yetersiz bir tanım olduğunu düşünen Aristoteles için, yurttaş olmanın ayırt edici özelliği yargı dışında, bir insanın siyaset olan ya da olmayan çeşitli memuriyetlere gelebilmesidir⁴⁴. Genel anlamda yurttaş sözcüğünün insanların aynı yurt üzerinde birlikte yaşama yönünde doğal bir arzuya, aralarında bazı şeyleri paylaşarak yaşamak yönünde onları bir araya getiren bir *ortak çıkar* düşüncesine sahip oldukları göz önüne alırsa, bu hayatı sadece yaşamak değil *iyi yaşamak* için, her ne şekilde olursa olsun, bir devletin yurttaş olma doğal eğiliminin her insanda bulunduğu söylenmesi mümkündür⁴⁵. İyi siyaset yapmanın anahtar kavramının, *ortak çıkar* olduğu konusunda hiç kuşku bulunmayan Aristoteles'e göre bütün siyaset kurumlar, anayasalar ve yasalar, yönetim biçimleri hep bu kavrama göre değerlendirilip yargılanabilir⁴⁶. *Ortak çıkar* aynı zamanda pek çok bakımdan *adalet* ile özdeşleştirilebilecek nitelikte olan bir kavramdır; çünkü âdil bir yasa toplumun ortak çıkarını esas alan bir yasa, âdil bir yönetici toplumun ortak çıkarını her zaman kendi kişisel çıkarının üstünde tutan bir yönetici olduğu takdirde, o toplumda devletin temel amacı olan *en yüksek iyinin* gerçekleşmemesi çok zordur. Yönetimin şekli ne olursa olsun, yürürlükte olan anayasanın temel amacı eğer söz konusu ortak çıkarın gözetilmesi ise orada *adalet* vardır; aksi halde, yani yöneticilerin kendi kişisel çıkarları her zaman toplumun ortak çıkarının üstünde tutuluyorsa orda asla *adaletin* varlığından söz edilemez⁴⁷.

Sapkın değil de her zaman insanlar arasındaki ortak çıkarı amaçlayan doğru anayasaların egemen olduğu devlet yönetimi özgür insanların yönetimidir⁴⁸. Bir devlette asıl yetki sahibinin yurttaşlar topluluğu olması gerektiğini, yönetenin *monarşi* ve *tiranlıkta* olduğu gibi bir kişi, *aristokrasi* ve *oligarşide* olduğu gibi bir azınlık ya da *politeia* (anayasal yönetim) ve *demokraside* olduğu gibi bir çoğunluk olabileceğini öne süren Aristoteles'e göre, bu yönetim biçimlerinden toplumun ortak çıkarını her zaman her şeyin üstünde tutan, dolayısıyla *erdem*in temel ilke edinildiği yönetim biçimleri olan *monarşi*, *aristokrasi* ve *politeia* doğru anayasaya sahip oldukları için âdil yönetim biçimleri iken; tek kişinin çıkarını düşünen *tiranlık*, zengin azınlığın çıkarını düşünen *oligarşi* ve yoksul çoğunluğun çıkarını düşünen *demokrasi* sapkın anayasaya sahip âdil olmayan yönetim biçimleridir; bunların hiçbirinde toplumun *ortak çıkar*ının gözetildiği düşünülemez⁴⁹. Aristoteles, ne zengin azınlığın ne de yoksul çoğunluğun değil de, ancak *ortak çıkar*ın gözetilmesiyle oluşabilecek *orta tabakanın* güçlü olduğu ve adaletin kendisiyle tecelli ettiği bir yönetim biçimi olan *politeianın* *oligarşi* ile *demokrasinin*

⁴³ Aristoteles, *Politika*, 1278b, s.97.

⁴⁴ Aristoteles, *Politika*, 1275a, s.89.

⁴⁵ Aristoteles, *Politika*, 1278a, s.98.

⁴⁶ A.Arslan, *İFT* 3, s. 286.

⁴⁷ Aristoteles, *Politika*, 1279a, s.99.

⁴⁸ Aristoteles, *Politika*, 1279a, s.99.

⁴⁹ Aristoteles, *Politika*, 1279a, s.99,127; A.Arslan, *İFT* 3, s. 288.

uzlaştırılması sonucunda ortaya çıkabileceğini öne sürer. Günümüz anayasal çoğulcu siyasi düzenlerinin Aristoteles'in yaptığı sınıflamadaki adı anayasal yönetim(*politeia*)dir⁵⁰. Bu konuda, öncelikle, *oligarşi* ve *demokrasinin* ne olduğunun ve bunların *adalet* kavramından ne anladıklarının bilinmesi gerektiğine dikkat çeken Aristoteles⁵¹, genelde insanların eşitlere eşit, eşit olmayanlara eşit olmayan bir şekilde davranmanın *adalet* olduğu konusunda aşağı yukarı aynı fikirde olduklarını görmektedir⁵². Burada dikkati çeken en önemli nokta ise eşitleri eşit, eşit olmayanları da eşitsiz kılan temel ölçütün oligarşide *servet*, demokraside *özgürlük* olmasıdır. Mülkiyet bakımından eşit olmayan insanların her bakımdan eşitsiz olduklarını düşünmek ne ölçüde yanlış ise, aynı şekilde özgürlük bakımından eşit olan insanların da her bakımdan eşit olduklarını düşünmek o ölçüde yanlıştır diye düşünen⁵³ Aristoteles için *devlet* adı verilen siyasal birlik yalnızca birlikte yaşamak için değil, aynı zamanda birlikte *iyi ve mutlu* yaşamamızı, asil davranışlarda bulunmamızı sağlamak için vardır⁵⁴.

Aristoteles'in burada işaret ettiği kavram ya da değer *erdem* olduğunda kuşku yoktur. Ona göre, siyasi konularda yurttaşlarının iyi ya da kötü davranışlarıyla da yakından ilgilenmesi gereken devletin, gerçek anlamda bir devlet olabilmesi için *erdem* konusunda ciddi kaygılarının bulunması gerekir; eğer böyle bir kaygı taşımazsa o devlet bir sözleşmenin ötesine geçemeyen erdemsiz bir devlet olur⁵⁵. Aristoteles için, iktidarın kaynağı onun iyi ve mutlu yaşamı gerçekleştirmek olan temel amacıyla ancak meşruiyet kazanacağından, bu amacı hangi yönetici ya da yönetim şekli en fazla yerine getirebilecek konumda ise o iktidar olmalıdır⁵⁶. Ne oligarşinin temel ölçütü olan *zenginlik* ne de demokrasinin temel ölçütü olan *özgürlük* bu yönetim biçimlerine meşruiyet kazandırabilir; tam tersine meşru ve iyi bir yönetim şeklinin kaynağında *liyakat*, amacında *erdem* vardır⁵⁷. Bu konudaki ahlaksal kavramları *özgürlük* değil *erdem*, *eşitlik* değil *liyakat* olan Aristoteles'in siyasal toplumu özgürlüğü değil erdemi amaçlar ve iktidarı da ancak bu erdemi yaratma yönünde en çok *liyakat* sahibi olana vermeyi uygun bulur⁵⁸. "Politik egemenlik için gerekli olan erdem konusunda üstün bir topluluk meydana getirmeye doğası bakımından yetenekli olan bir halka uygun olan rejim, *krallıktır*. Sahip oldukları erdemleri kendilerini politik görevlere yetenekli kılan insanlar tarafından özgür insanlar olarak yönetilmeye rıza gösteren bir halk için uygun rejim *aristokrasidir*. Mali bakımdan varlıklı olanlara liyakatlerine göre görev veren bir yasa uyarınca sırayla yönetme ve yönetilmeyi kabul eden savaşıma yeteneğine sahip bir çoğunluğun bulunduğu yerde ise uygun rejim *anayasal yönetimdir*"⁵⁹.

⁵⁰ Cemil Oktay, *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, Alfa, 6. Baskı, İstanbul 2012, s.69.

⁵¹ Aristoteles, *Politika*, 1280a, s.101.

⁵² A.Arslan, *İFT* 3, s. 289.

⁵³ Aristoteles, *Politika*, 1280a, s.101; W.D.Ross, *Aristoteles*, s.307.

⁵⁴ Aristoteles, *Politika*, 1281a, s.103; L.Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi* (Çev. Ahmet Kemal Bayram), Adres Yayınları, Ankara 2004, s.73.

⁵⁵ Aristoteles, *Politika*, 1280b, s.102.

⁵⁶ A.Arslan, *İFT* 3, s. 292.

⁵⁷ A.Arslan, *İFT* 3, s. 292.

⁵⁸ A.Arslan, *İFT* 3, s. 292.

⁵⁹ Aristoteles, *Politeia*, III. Kitap, 17. Bölüm (çeviri Ahmet Arslan'a aittir: *İFT* 3, s.293).

Aristoteles'in Anayasal yönetim (*Politeia*) dediği, temelinde *oligarşi* ile *demokrasinin* uzlaştırılması sonucunda ortaya çıkabilecek olan güçlü bir *orta tabakanın* varlığı ilkesine dayanan yönetim şekline ilişkin düşünceleri, büyük ölçüde *Politika*'nın IV. kitabında ele alınmakla birlikte, onun hem etik hem siyaset alanındaki düşüncelerinin hareket noktasının *Nikomakhos'a Etik*'in ikinci kitabında “uygun zamanda, uygun oranda, uygun insanlara karşı hareket etmek en iyisidir ve orta olan da budur, orta olan da erdemdir”⁶⁰ cümlesiyle dile getirdiği *altın orta ilkesi* olduğunda kuşku yoktur. Altın orta ilkesinin özünde ifrat ve tefritten uzak durma, orta yolda hareket etme düşüncesi vardır. Aristoteles açısından, insanların erdemli birer yurttaş olmaları için bu ilke ne ölçüde gerekli ise, site devletlerinin ve anayasalarının da erdemli olmaları için o ölçüde gereklidir; çünkü her toplumda servet açısından genelde *çok zengin*, *orta halli* ve *çok yoksul* olmak üzere üç sosyal sınıf bulunur. Ekonomik hayatın, ifrat ve tefrit noktalarında yer alan *oligarşinin* çok zengin ve *demokrasinin* çok yoksul sınıflarından, birincisi siyasal hayatın iktidarı kullanan egemen gücü olduğunda, emir almaya değil sadece emir vermeye, itaat etmeye değil sadece itaat edilmeye alışık olduklarından; ikincisi iktidarın egemen gücü olduğunda, emir vermeye değil sadece emir almaya, itaat edilmeye değil sadece itaat etmeye alışık olduklarından, hem etik hem politik açıdan erdemlin ta kendisi olan hem emir verme hem de emir alma, hem itaat etme hem de itaat edilme anlamındaki söz konusu *altın orta ilkesinden* uzak olduklarından her ikisi de sağlıklı ve kötü birer yönetim biçimidir. Sağlıksız olan bu yönetim şekilleri içerisinde en kötüsü *tiranlık*, ikinci sırada *oligarşi*, üçüncü sırada ise *demokrasi* yer alır; *demokrasinin* sağlıklı ve iyi yönetim biçimleri olan *monarşi*, *aristokrasi* ve *politeia* karşısında en kötü; sağlıksız ve kötü yönetim şekilleri olan *tiranlık* ve *oligarşi* karşısında ise onların en iyisi olduğunda Aristoteles'in hiç kuşkusuz yoktur⁶¹.

“En iyi anayasa nedir? Başka bir engelle karşılaşılmazsa ve en iyi anayasa yapılacak olsa bunu nasıl yapardık?” sorularını yanıtlama görevinin yanı sıra “hangi anayasanın hangi halka uygun olduğunun” araştırılmasının da siyaset biliminin görevi olduğunu öne süren Aristoteles, anayasa konusunda en iyiye ulaşmanın olanaksız olduğu durumlarda yasa yapıcının ve gerçek siyasetçinin hem *mutlak* (yani kendinde) iyinin hem de *koşullara uygun* (yani araçsal) iyinin ne olduğunu iyi bilmesi gerektiğine işaret eder⁶². Siyasetin konusu olan toplumsal sorunların teorik boyutu ile pratik boyutunun birlikte ele alınması gerektiği, siyasetle ilgili düşünce sahibi olanların çoğunun teoride başarılı oldukları halde pratikte aynı ölçüde başarılı olamadıkları kanısını taşıyan Aristoteles, bu konuda sadece ideal ya da en iyi olanın değil, aynı zamanda hem kolay uygulanabilir hem de her yerde bulunabilir olanın peşine düşmek gerektiğini düşünür⁶³. Anayasaların sayısının çokluğunu çok sayıda devlet şeklinin bulunmasına bağlayan Aristoteles, her devletin bir takım ailelerden meydana geldiğini, bu ailelerden bazılarının *zengin*, bazılarının *yoksul*, bazılarının da *orta halli* olduklarını; buna göre, halkın *ticaret*, *tarım* ve *işçilik* olmak üzere birbirinden farklı üç işle hayatlarını

⁶⁰ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1106b, s.48; Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1221b, s.30.

⁶¹ Aristoteles, *Politika*, 1289b, s.127; W.D. Ross, *Aristoteles*, s.315-316.

⁶² Aristoteles, *Politika*, 1289a, s.125; M.A. Ağaoğulları, *KDİ*, s.370.

⁶³ Aristoteles, *Politika*, 1289a, s.126.

kazandıklarını öne sürer⁶⁴. Aristoteles, *Politika*'nın IV. kitabında işaret ettiği gibi, anayasaların ya da siyasal yönetim şekillerinin çok çeşitli olmakla birlikte, kendi siyaset anlayışının hedefinde bulunan *anayasal yönetimin* nasıl gerçekleşeceği konusunda, iyi olan anayasaya ulaşmak bakımından, dikkate aldığı sapkın anayasalardan birisi *oligarşinin* diğeri de *demokrasinin* anayasasıdır⁶⁵. Aristokrasinin temel ilkesinin *erdem*, oligarşinin *servet*, demokrasinin *özgürlük* olduğu bilindiğine göre, Aristoteles'in öngördüğü oligarşi ile demokrasinin yanlışlarının atılıp doğrularının alınması yoluyla gerçekleştirilecek bir uzlaşımın sonucu olan anayasal yönetim (*politeia*)'in temel ilkesinin de erdemin bir gereği olarak ölçülü bir *servet* ve ölçülü bir *özgürlük* olacağına kuşku yoktur⁶⁶. Özgür insanları yönetmek, tiranlıktan daha erdemli ve asildir⁶⁷. Söz konusu uzlaşma hakkında Aristoteles demokrasi ve oligarşiden birer parça almak ve üç ayrı yolla onları birleştirmek noktasında şöyle bir örnek üzerinde durur⁶⁸: “Oligarşik yönetimlerde zenginler mahkemeye katılmadıkları zaman para cezası öderler, ancak daha az parası olan insanlar göreve geldikleri zaman maaş almazlar, demokrasilerdeyse zenginler para cezası ödemezler, daha fakir olanlar göreve seçildikleri zaman maaş alırlar. Bu iki usulün birleşmesi her ikisine de uygundur ve bir ara yoldur. Bu yüzden de anayasal yönetimin iki rejimin karışımı olduğunu düşünmemize neden olur. Bu birinci yoldur. İkincisi yine kurallarda bir ara yol bulmaktan geçer. Oligarşik yönetimlerde meclise katılım için ciddi bir mülkiyet koşulu varken demokrasilerde ya böyle bir şey yoktur ya da çok düşük miktardadır. Bu ikisi bir araya gelebilecek şeyler değildir ama bir orta yol bulunabilir. Üçüncü yol ise oligarşi ve demokrasilerden birer parça alınarak bir başka ara yolun bulunmasıdır. Yöneticiliğe seçilirken kura ve mülkiyet koşulu olmaması demokratik, seçim ve mülkiyet koşulu aranması oligarşik bir yöntemdir. Bu durumda her ikisinden de birer parça alınabilir, yani seçim ve mülkiyet koşulu olmaması, böylece anayasa hem anayasal yönetimdir hem de aristokrasi gibidir”.

Böyle bir uzlaşma sonucunda ortaya çıkan söz konusu anayasa eğer gerçekten hem *demokrasinin* hem de *oligarşinin* olumlu yanlarını taşıyor ise başarılı bir anayasa olduğu söylenebilir; çünkü zenginler ile fakirler aynı sofrada yemek yiyebildikleri gibi aynı tarzda giyinebilirler, devletin en önemli kurumları olan *gerusia* üyeleri de *ephoroslar* da halk tarafından seçilirler⁶⁹. Devletin anayasasının o devletin yaşam tarzı olduğunun altını çizen Aristoteles, bir site devletinde *çok zengin*, *çok fakir* ve *orta direk* olmak üzere üç sınıfın bulunacağını, dolayısıyla insanların bu hayatı iyi ve mutlu bir şekilde yaşamalarını sağlayacak olan yönetim şeklinin, *orta halliler* denilen olabildiğince birbirine benzer durumda ve birbiriyle eşit konumda bulunan insanlardan oluşması gerektiğini öne sürer⁷⁰. Aristoteles'in iddiasına göre, benzer durumlar için aynı muameleyi gerektiren adalet, eğer durumlar birbirinden farklı ise, eşitlere eşit, eşit olmayanlara da eşitsiz muamele edilmelidir ilkesi gereğince, herbir kişinin layık olduğu

⁶⁴ Aristoteles, *Politika*, 1290a, s.128.

⁶⁵ Aristoteles, *Politika*, 1290a, s.128-129.

⁶⁶ Aristoteles, *Politika*, 1294a, s.138; L.Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi*, s.75.

⁶⁷ Aristoteles, *Politika*, 1333b, s.246.

⁶⁸ Aristoteles, *Politika*, 1294b, s.139.

⁶⁹ Aristoteles, *Politika*, 1294b, s.140.

⁷⁰ Aristoteles, *Politika*, 1295b, s.142.

şeyi elde etmesini talep eder⁷¹. “Bu nedenle orta sınıfın çoğaldığı anayasal yönetim en iyisidir, her iki sınıfın toplamından daha üstün olması ya da en azından birinden daha kalabalık olması halinde kentlerin daha iyi yönetilme olasılıkları artar. (...) Eğer halkın bir kısmı çok zenginse, diğerleri mülksüzse burada aşırı demokrasi, aşırı oligarşi ya da ikisinin birleşiminden doğan aşırı tiranlık olacaktır. (...) Orta sınıf güçlendikçe o ülkede parti mücadelelerinin yaşanma olasılığı düşer. Büyük devletlerin parçalanma ihtimallerinin zayıf olması da orta sınıfların güçlü oluşundan kaynaklanır”⁷².

En iyi anayasa yapıcılarının orta direk insanların olduğu konusunda hiç kuşkusuz bulunmayan Aristoteles, bu durumda neden *demokrasi* ya da *oligarşi* ile yönetilen devlet sayısının genelde daha fazla olduğu sorusunun da yanıtlanması gerektiğini düşünür⁷³. Ona göre, çoğunlukla orta sınıfın güçlü olmadığı site devletlerinde ya zenginler ya da fakirler iktidarı ele geçirdiklerinde orta sınıfı asla umursamazlar ve ülkeyi kendi kafalarına göre yönetirler; bu bakımdan etik anlamda *altın orta ilkesine*, politik anlamda *anayasal yönetime* önem veren bir devlet örneğine, oligarşi ve demokrasi ile yönetilen devlet örneklerine göre, toplumsal ve siyasal hayatta, daha az rastlanacağı da Aristoteles’in dikkatinden uzak değildir⁷⁴. Anayasa yapıcısının yaptığı anayasanın, hem demokratik hem de oligarşik özellikler taşıyor olsa bile, temel ilke olarak mutlaka toplumdaki orta tabakanın güçlü olmasını hedefleyen bir anayasa olması gerekir; çünkü orta tabakanın güçlü olduğu toplumlarda ancak anayasanın devamlılığından söz edilebilir⁷⁵. *Politeia*, muhalefeti ve sayısal azınlığı iktidarın ve çoğunluğun yanı sıra, oligarşi ve demokrasiden farklı olarak, daha sürdürülebilir olan bir düzeni ifade ettiğinden, iktidarın sınırlı ve ölçülü kullanıldığı düzen olması ile önem kazanır⁷⁶. Bu bakımdan, Aristoteles’e göre, en iyi anayasa, iki yanlış yönetim şekli olan *oligarşi* ile *demokrasinin* karışımı sonucunda ortaya çıkacak doğru bir yönetim şekli olan bir *karma anayasa* olacaktır⁷⁷. Böyle bir anayasa Aristoteles tarafından “her devlette bulunan erkelerin dağılımının, egemenliğin yerinin ve siyasal toplumun gerçekleştirmeyi amaçladığı hedefin belirlenmesi için benimsenilen düzenleniş biçimi” (IV,1,s.110)⁷⁸ şeklinde tanımlanır. Söz konusu düzenleniş biçimi için, Platon’da olduğu gibi, ne servetin ne de özgürlüğün erdem için belirleyici bir ilke olduğunu düşünen Aristoteles, Platon’un *Yasalar*’da öngördüğü modele benzer bir biçimde, anayasal yönetim(*politeia*)in mutlak anlamda erdemli insanlardan oluşmadığını, tam tersine, siyasal amaçlar bakımından erdeme en çok yaklaşan ılımlı bir *servet* ile ılımlı bir *özgürlük* anlayışına sahip insanlardan oluşması gerektiğini, bunun da yurttaşlık için en iyi belirleyici özellik olduğunu öne sürer⁷⁹.

⁷¹ L. Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi*, s.73.

⁷² Aristoteles, *Politika*, 1296a, s.143.

⁷³ Aristoteles, *Politika*, 1296a, s.144.

⁷⁴ Aristoteles, *Politika*, 1296a, s.144.

⁷⁵ Aristoteles, *Politika*, 1296b, s.145.

⁷⁶ Cemil Oktay, *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, s.70.

⁷⁷ Aristoteles, *Politika*, 1297a, s.146; M.A. Ağaoğulları, *KDİ*, s.371.

⁷⁸ M.A. Ağaoğulları, *KDİ*, s.355; Aristoteles, *Politika*, 1289a, s.126.

⁷⁹ M.A. Ağaoğulları, *KDİ*, s.373.

Aristoteles, bir devlette farklı yetkilerle donatılmış üç ayrı iktidar alanının bulunduğunu öne sürmekle birlikte, bu iktidar alanlarının birbirlerini denetleyip dengeledikleri bir *kuvvetler ayrılığı* düşüncesine henüz sahip değildir; bunun için onyedinci yüzyılda John Locke ve Montesquieu'yü beklemek gerekecektir⁸⁰. Böyle olmakla birlikte, ona göre, bir yasa koyucu ya da devlet bütün anayasalarda mevcut olan -günümüzün siyasal yapılarında *kuvvetler ayrılığı ilkesi* olarak bilinen- şu üç kritik noktayı gözden irak tutmamalıdır⁸¹:

a) Birincisi (*yasama*)⁸²: Ülke için önemli olan her şeyin konuşulduğu bir yerde birlikte karar alma konusunda başvuru yöntemlerinin *demokratik* olmasına karşın, ülke sorunlarının çözüme kavuşturulması noktasında başvuru yöntemi *oligarşik* olabilir. Bu konuda, burada ayrıntılarına girme gereğini duymadığımız birkaç yöntemden söz eden ve söz konusu yöntemlerin hepsinin demokratik olmasına karşın, sorunların pek çoğunun çözüme kavuşturulması noktasındaki yöntemin oligarşik olduğu kanısını taşıyan Aristoteles'e göre, çok fazla olmayan bir zenginlik koşulunun aranmasına bağlı olarak meclis toplantılarına katılma hakkına sahip bulunan yurttaşların çok sayıda olması nedeniyle, bu yönetimin kısmen *oligarşi* olsa bile, aslında bir *anayasal yönetim* olduğu söylenebilir.

b) İkincisi (*yürütme*)⁸³: Burada, devlet memurlarının görev tanımları, sayıları ve görev süreleri konusunda çok çeşitli uygulamalar dikkate alınmakla birlikte; yürütme organları kimler tarafından neye göre atanmalı? Yöneticiler hangi memurlar olmalıdır? Yönetme yetkisi neye göre belirlenmelidir? gibi sorular önem kazanmaktadır. Bu sorulara verilecek yanıtların çerçevesini belirleyecek olan i)atamalar kimin tarafından, ii)kimler arasından, iii)hangi yolla yapılacak şeklinde üç yöntemle başvurulabilir. Devlet yönetiminde, bugün hükümet adı verilen, yürütme yetkisinin kullanıldığı kurumlarda çok sayıda insanın görev alması kaçınılmaz görünmekle birlikte, bunların hepsine birden yönetici demenin mümkün olmadığını, onların gerekli durumlarda kendilerine belirli konularda karar alma yetkisi verilmiş insanlar olduğunu öne süren Aristoteles, site devletinin büyük ya da küçük olmasına göre görevlilerin sayılarının ve niteliklerinin değişebileceğini; bu bakımdan, "aristokrasilerde iyi eğitimlilerin, oligarşilerde zenginlerin, demokrasilerde ise özgür insanların mı sadece görev almaları gerekir?" sorusunun ciddiyetle ele alınıp cevaplandırılması gerektiğini düşünür.

c) Üçüncüsü (*yargı*)⁸⁴: Aristoteles'in *Politika*'da üzerinde en az durduğu yetki alanının *yargı* olduğu söylenebilir. Yasama ve yürütme için hangi mantık geçerli ise yargı için de aşağı yukarı aynı mantığın geçerli olması gerektiği düşünüldüğünden; soruşturma, kamuya yönelik suçlar, anayasaya karşı işlenen suçlar, memurlar ile yurttaşlar arasındaki anlaşmazlıklara dayalı suçlar, sözleşme ve özel yükümlülüklerle dayalı anlaşmazlıklardan kaynaklanan suçlar, cinayetler, yabancılar ve bir-beş drakhme arasındaki alışverişlerden doğan anlaşmazlıklar olmak üzere, sekiz çeşit olduğuna işaret

⁸⁰ M.A. Ağaoğulları, *KDİ*, s.356.

⁸¹ Aristoteles, *Politika*, 1297b, s.148.

⁸² Aristoteles, *Politika*, 1298a, s.148-149.

⁸³ Aristoteles, *Politika*, 1299a-b, s.151-154.

⁸⁴ Aristoteles, *Politika*, 1300b, s.155-156.

edilen mahkemelere ilişkin bu ayrılığın üç ayağı vardır: i)mahkemelerdeki jüri üyeleri herkes arasından mı yoksa belli insanlar arasından mı seçilmelidir; ii)kaç çeşit mahkeme vardır ve bu mahkemeler hangi konularla ilgilenirler; iii)mahkeme üyeleri atanma yoluyla mı yoksa kura çekimiyle mi iş başına getirilirler.

3) Devrimler ve İstikrar

Her devletin adaleti ve eşitliği, bütün anayasaların yurttaşlarına âdil ve eşit davranmayı amaçladıklarını öne süren Aristoteles'e göre, demokrasilerde herkes aynı derecede özgür, dolayısıyla aynı derecede eşit olduğundan her şeye katılım da aynı şekilde eşit; oligarşilerde ise servet eşitsizliği içerisinde bulunanların mutlak eşitsizliğine inanıldığından, burada her şeye eşit bir katılım söz konusu olmayacak; dolayısıyla yurttaşlar bir ilkeye göre devlet yönetimine katılmadıkları zaman isyan için bazı koşullar ortaya çıkabilecektir⁸⁵. Ona göre, eşitlik demek herkes için her şeyin eşit olması değil, benzer durumda olanların birbirine eşit olması demektir⁸⁶. Biri anayasayı tümünden değiştirmeye diğeri de mevcut anayasa içerisinde reformlar yapmaya yönelik olmak üzere temelde devrimin ya da isyanın iki türünden söz eden Aristoteles'in, bütün devrimlerin temelinde eşitsizliğin yattığını öne sürerken, insanların elde etmeye çalıştıkları eşitliğin de *sayısal* ve *oransal* olmak üzere iki şekilden söz ettiği görülüyor⁸⁷. Ona göre, eşit insanlar eşit haklara sahip olmalı ve erdemli olanlar erdemsiz olanlarla eşit tutulmamalıdır; çünkü yönetimin istikrarlı olmasının teminatı *oransal eşitlik*⁸⁸. "Kimilerine göre insanlar bir açıdan eşitse her açıdan eşit olmalı, kimilerine göre ise insanlar bir açıdan diğerlerinden üstünse her konuda üstün olmalıdır. Bu nedenle de genel olarak iki anayasa türü vardır. Birincisi halk, ikincisi azınlık anayasası. Yani demokrasi ve oligarşi"⁸⁹. Demokratik anayasanın oligarşik anayasaya göre isyana ve devrime daha az açık olması nedeniyle ötekine göre daha sürdürülebilir bir nitelik taşıdığı kanısında olan Aristoteles, hem etik hem siyaset anlayışının merkezinde yer alan *altın orta ilkesi* gereği, güçlü bir orta tabakaya yaslanan anayasanın en güvenli ve en sürdürülebilir bir anayasa olacağından kuşku duymamaktadır⁹⁰.

Devrimlerin nedenlerini *şartlar*, *istekler*, *siyasal anlaşmazlıklar* olmak üzere üç temel kategori içerisinde ele alan Aristoteles'e göre, yukarıda da işaret edildiği gibi, devrimlerin temelinde bulunan en önemli nedenlerden birisinin *eşitsizlik* olduğunda kuşku yoktur⁹¹. Demokrasilerdeki eşitlik yanlısı olanlar kendilerinden daha üstün konumda bulunanlarla eşit olduklarına, oligarşilerdeki eşitsizlik yanlısı olanlar ise kendilerinin yeterince üstün konumda bulunmadıklarına inandıkları takdirde, birinciler eşit olmak adına ikinciler ise eşit olmamak adına harekete geçerler ve devrime

⁸⁵ Aristoteles, *Politika*, 1301a, s.157.

⁸⁶ Aristoteles, *Politika*, 1332b, s.224.

⁸⁷ Aristoteles, *Politika*, 1301b, s.158-159.

⁸⁸ G.E.R. Lloyd, *Aristoteles* (Çev.Aylin Kayapalı), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2014, s.221.

⁸⁹ Aristoteles, *Politika*, 1301b, s.159.

⁹⁰ Aristoteles, *Politika*, 1302a, s.159.

⁹¹ Aristoteles, *Politika*, 1301a,s.158;1302a,160.

kalkışırır⁹². Söz konusu bu kalkışmaların başarıya ulaşması halinde demokrasi yerini aşırı demokrasiye, oligarşı yerini aşırı oligarşıye bırakır. Devrimlerin önemli nedenlerinden bir diğeri de *zulüm* olduğu söylenebilir. Yöneticilerin yurttaşlarına karşı zâlim ve baskıcı bir tutum içerisinde bulunmaları, kendi kişisel çıkarlarını toplumun ortak çıkarının üstünde tutmaları, başkalarının haksız yere onurlandırılmaları durumunda, insanlar hem kendi aralarında hem de mevcut anayasaya karşı harekete geçerler ve devrime kalkışırır; çünkü yöneticinin kişisel çıkarının toplumun ortak çıkarının üstünde tutulmasının, kişilerin haksız yere onurlandırılmasının adaletsizlik olacağı çok açıktır⁹³.

Devrimlerin üçüncü bir nedeni olarak, daha çok monarşı ve oligarşilerde görülen *aşırı güç* kullanımı öne sürülebilir. Oligarşilerde görüldüğü üzere, yönetimde payı olmayan kesim sayı olarak payı olan kesime göre daha üstün konumda bulunuyorsa mevcut rejimi küçümsemeye; aynı şekilde demokrasilerde görüldüğü üzere, servet sahibi olanlar da devlet yönetiminde bir yetersizliğin ve düzensizliğin olduğu gerekçesiyle mevcut rejimi küçümsemeye başlar ve devrime kalkışabilirler⁹⁴. Anayasalar bir takım kulis ve entrikalara başvurularak, yöneticilerin uyuşukluğundan yararlanılarak yavaş ve sessiz bir biçimde, şiddete başvurmadan da değiştirilebilir⁹⁵. Bir devletin çatısı altında farklı ırk ya da milletten insanlar bir arada yaşadıkları halde, birlikte yaşamayı yeterince öğrenememişler ise, orada da bir takım iç çatışmaların ortaya çıkması ve devrime yol açması olasılığı her zaman vardır⁹⁶. Ülkenin coğrafi koşulları da bu farklı ırk ya da milletten olan insanların bir arada yaşamalarına olanak vermeyebileceği gibi, siyasetteki görüş farklılıklarının sertleşmesi de devrimin nedenleri arasında yer alabilir⁹⁷.

“Her kim yönetimi elinde tutuyorsa, kişiler ya da iktidarda bulunan kurumlar, büyük ya da küçük olsunlar mutlaka isyan onlardan kaynaklanmaktadır. Diğer insanlar onların aşırı derecede güçlendiklerini düşünüp isyan edebilirler ya da onlar kendilerinin çok güçlendiklerini düşünerek anayasayı değiştirebilirler”⁹⁸. Daha önce de işaret edildiği gibi, servet ve eşitsizliğin orantısız büyümesi oligarşıyi, özgürlük ve eşitliğin orantısız büyümesi ise demokrasiyi körukleyeceğinden, her ikisinin ortaya çıkaracağı anayasa ya da devlet yönetimi sağlıklı olmayacaktır. Oysa bir toplumda özgürlük ve eşitlik ile servet ve eşitsizlik orantılı ve dengeli bir biçimde geliştirilirse, *altın orta ilkesine* de uygun düşeceğinden, Aristoteles'in anayasal yönetim(*politeia*) dediği sağlıklı bir devlet yapısı ortaya çıkacaktır. Aksi takdirde, “zenginler ile halk arasında dengeli bir orta sınıf yoksa ya da bu orta sınıf çok küçükse bu durumda da anayasa değişikliği olabilir”⁹⁹. Rejimlerin daha uzun ömürlü olmalarının temelinde söz konusu

⁹² Aristoteles, *Politika*, 1302a, s.160.

⁹³ Aristoteles, *Politika*, 1302b, s.160-161.

⁹⁴ Aristoteles, *Politika*, 1302b, s.161.

⁹⁵ Aristoteles, *Politika*, 1303a, s.162.

⁹⁶ Aristoteles, *Politika*, 1302b, s.163.

⁹⁷ Aristoteles, *Politika*, 1303b, s.163.

⁹⁸ Aristoteles, *Politika*, 1304b, s.166.

⁹⁹ Aristoteles, *Politika*, 1304b, s.166.

orta sınıfın çok güçlü olmasına bağlı olarak ortaya çıkacak olan denge ve istikrarın yattığını, aristokrasinin oligarşiye demokrasinin ise anayasal yönetime yakın rejimler olduğunu öne süren Aristoteles, çoğunluğun bir güç ve çok sayıda insanın eşitlik içerisinde pay sahibi olduğu, *anayasal yönetimin* hem demokrasiden hem de aristokrasiden daha iyi bir yönetim şekli olduğunu öne sürer¹⁰⁰.

Buraya kadar ortaya çıkış nedenleri üzerinde durulmuş olan devrimlere karşı anayasaların nasıl korunacağı konusu da Aristoteles'in ele aldığı konular arasında yer alır. Düzenli ve dikkatli bir biçimde hazırlanmış bir karma anayasayı delemek girişimlere karşı her zaman dikkatli olunması gerektiğine işaret eden Aristoteles, bu tür girişimlerin çok yavaş ve sinsice devreye girebileceğine dikkat çekerken, bir insanın öngörmez görünen küçük küçük harcamalarının sonuçta onu iflasa götürebileceğini, bu bakımdan, parça küçükse bütün de küçüktür gibi bir mantıkla hareket edilmemesi, çok küçük bile olsa bütünü oluşturan parçaların her birine dikkat edilmesi gerektiği düşüncesinden hareketle anayasanın nasıl korunabileceği konusuna açıklık getirmeye çalışır¹⁰¹. Ona göre, yönetici konumunda bulunanların mutlaka uymaları gereken üç temel ilke vardır¹⁰²: *Anayasaya sadakat, görevini iyi yapmak, erdemli olmak*. Aristoteles anayasaların devrimlere karşı korunması ve teminat altına alınabilmesi için öncelikle eşitsizliğin yerine hem sayısal hem oransal anlamdaki eşitliğin geçirilmesini, yurttaşların anayasaya uygun biçimde yaşamalarını sağlayacak bir eğitimden geçirilmelerini, iktidarın her zaman belli bir azınlığın değil de belli bir çoğunluğun elinde bulunmasını, anayasanın sürekliliği konusunda herkesin uyanık ve dikkatli olmasını, toplumsal hayatta bazı çevrelerin orantısız bir büyüme içine girmelerini önleyecek yasaların çıkarılmasını, yöneticilerin yönetilenlere karşı her zaman itidalli ve ölçülü bir tutum içerisinde bulunmalarını, yasaların her zaman toplumsal hayata egemen kılınmasını, hem etik hem siyaset için geçerli olan *altın orta ilkesinin* hiçbir zaman gözardı edilmemesini salık verir¹⁰³.

4) En İyi Devlet

En iyi devlet bağlamında mutlaka sorulması ve cevaplanması gereken temel sorunun “iyi insan nasıl olur?” sorusu olduğunu öne süren Aristoteles'e göre, insanların erdemli ve iyi olmalarının *doğa, alışkanlık ve eğitim, akıl* olmak üzere üç nedeni vardır¹⁰⁴. Canlıların büyük çoğunluğu doğaya uygun bir biçimde, bir kısmı da alışkanlıklarıyla yaşarken, sadece insan aklın denetimi ve kontrolü altında yaşar; dolayısıyla, insanın iyi bir insan olabilmesi için, yukarıda söz konusu edilen üç nedenin birbiriyle uyumlu bir biçimde birlikte insan hayatında yer alması gerekir¹⁰⁵. En iyi devletin nasıl bir devlet olduğunun bilinebilmesinin temel koşulunun da en çok istenen

¹⁰⁰ Aristoteles, *Politika*, 1307a, s.173.

¹⁰¹ Aristoteles, *Politika*, 1307b, s.175-176.

¹⁰² Aristoteles, *Politika*, 1309b, s.180.

¹⁰³ M.A. Ağaoğulları, *KDİ*, s.367-370.

¹⁰⁴ Aristoteles, *Politika*, 1332a, s.243.

¹⁰⁵ Aristoteles, *Politika*, 1332a, s.243.

yaşama biçiminin ne olduğunun bilinmesi gerektiği kanısını taşıyan Aristoteles, mutluluk ile özdeşleştirilen en iyi yaşama biçimi için gerekli olan üç iyinin *akısal iyi*, *bedensel iyi* ve *dışsal iyi* olduğu konusunda insanların fikir birliği içerisinde bulduklarından kuşku duyulmamakla birlikte; bunlardan her birisinin önemi ve hangi oranda var olmaları gerektiği konusunda farklı düşünebileceklerini öne sürer¹⁰⁶. Servet, güç ve ün gibi dışsal iyiler (*araçsal*) amaç değil araç konumunda bulunan iyiler iken; cesaret, dürüstlük, akli başında olmak gibi ruhsal (*amaçsal*) iyiler her zaman amaç konumunda olması gereken iyilerdir. Ruhsal iyilerin belirli bir oranla sınırlı tutulabilmesine karşın dışsal iyiler konusunda bir sınır koyma düşüncesine sahip olmayanlara, birincisi gözlemlere dayanarak, ikincisi teorik düşünerek verilebilecek iki yanıtın bulunduğunu söyleyen Aristoteles'in, dışsal iyilere sahip olma konusunda ölçülü olmak anlamında bir sınır getirilmesinin, ruhsal iyilere sahip olma konusunda ise hiçbir sınır konulmamasının daha akla yatkın olduğu kanısını taşıdığı çok açıktır¹⁰⁷. Akıl dışı şeyler ya kader ya da rastlantı sonucu elde edildikleri için, kader ya da rastlantı insanı erdemli kılmadığı gibi devleti de erdemli kılmaz; bu nedenle, en iyi davranan devlet en mutlu devlettir, akli ve erdemi olmayan bir devletin eylemlerinin de iyi olması beklenemez¹⁰⁸. Dolayısıyla, hem insanlar hem de devletler için en iyi yaşam erdemli davranmayı sağlayacak olan maddi varlıkla birlikte yürüyen yaşamdır¹⁰⁹. Bir yurttaşın mutluluğu ile bir devletin mutluluğu arasında birebir karşılıklılığın bulunduğu konusunda herkesin fikir birliği içerisinde bulunacağından kuşku duyulmaması gerektiği kanısını taşıyan Aristoteles, erdemli olmak isteyen insanların bunu her zaman için ya felsefede ya da siyasette bulmaya çalıştıklarının, her iki alanda da en iyinin peşinden gitmenin hem insanlar hem de devlet için en doğru yol olduğunun altını çizer¹¹⁰.

Bir insanın hem ruhsal hem bedensel anlamdaki kendi iç dinamiklerinin sağlıklı ve dengeli bir biçimde yürümesi sayesinde o insanın mutlu yaşayabileceği gibi, bir devletin de kendi iç dinamiklerinin doğru bir biçimde yürümesiyle ancak istikrarlı ve mutlu yaşayabileceğini düşünen Aristoteles için, bir devletin çatısı altında yaşayan insanların iyi yaşamdan ve mutluluktan pay alarak yaşayabilecekleri bir hayatın olanaklarını sağlamak iyi bir yasa koyucunun en temel ödevidir¹¹¹. Ayrıca, her zaman için yönetenlerin yönetilenlerden üstün olması gerektiğinin her türlü tartışmadan uzak olduğunda kuşku bulunmadığından, yönetenler ile yönetilenler arasındaki ayrımın nasıl yapılacağı ve her iki konumda bulunan insanlara ne gibi hakların ve yetkilerin tanınacağı da yine yasa koyucu tarafından belirlenmelidir¹¹². İyi bir anayasanın eşliğinde kurulmuş bulunan bir devletin varlığının en önemli iki unsurundan birisi *insan* diğeri de *vatandır*, devletin büyüklüğü yalnızca nüfusun çokluğuna değil, nüfusla birlikte gücüne ve etkinliğine de bağlıdır diyen Aristoteles'e göre, yine *altın orta ilkesine* uygun bir biçimde, devletin nüfusu kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar

¹⁰⁶ Aristoteles, *Politika*, 1323b, s.219; A. Arslan, *İFT* 3, s. 315-316.

¹⁰⁷ Aristoteles, *Politika*, 1324a, s.221.

¹⁰⁸ Aristoteles, *Politika*, 1323b-1324a, s.220-221.

¹⁰⁹ Aristoteles, *Politika*, 1323b, s.220.

¹¹⁰ Aristoteles, *Politika*, 1324a, s.221-222.

¹¹¹ Aristoteles, *Politika*, 1332b, s.244.

¹¹² Aristoteles, *Politika*, 1301a, s.157.

büyük olmalı, ancak denetim dışı kalacak kadar da küçük olmamalıdır¹¹³. En iyi devletin orta ölçekte bir nüfusa sahip olması gerektiğinin altını çizdikten sonra Aristoteles, bu nüfusun ne tür doğal niteliklere sahip olması gerektiğinin de dikkatlerden uzak tutulması gerektiğine işaret eder. Ona göre, soğuk ülkelerde ve Avrupa'da yaşayan insanlar cesaret ve istek bakımından güçlü ama yetenek ve akıl bakımından güçsüz olduklarından, çoğunlukla bağımsız olmalarına rağmen, devlet kurmak ve başkalarını yönetmek konusunda yetersizdirler; Asya ülkelerinde yaşayanlar yetenek ve akıl bakımından güçlü ama cesaret ve istek bakımından güçsüz olduklarından, çoğunlukla başkaları tarafından yönetilirler; oysa, Yunanlılar coğrafi bakımdan bu ikisinin arasında buldukları için her ikisinden pay alırlar, bu sayede de hem en iyi devlet kurumlarına hem de tek bir anayasaya sahip bir devlet haline gelerek başka ülkeleri de yönetebilecek bir güce ulaşırlar¹¹⁴.

Bir insanda ya da bir devlette erdem olmaksızın mutluluğun var olamayacağından hiç kuşku duymayan Aristoteles, en iyi anayasaya sahip olan bir devlette, görelî değil de mutlak adalete inananların yaşamlarının çiftçi ya da zanaatkârların yaşamlarından farklı olması gerektiğini, aksi halde onların yaşamlarının da soylu ve erdemli olduğunun söylenemeyeceğini öne sürer¹¹⁵. Siyaset anlayışında her zaman doğal olandan hareketle organizmacı bir yaklaşımı tercih etmiş olan Aristoteles, sosyal hayatta yaşlıların daha tecrübeli gençlerin ise daha güçlü olduğuna, bu nedenle de devlet işlerinin dağıtımını yapılırken bu mantıkla hareket edilmesinin daha doğru ve âdil olacağına dikkat çekerken, devletin mutluluğunun da yurttaşların erdemli olmalarıyla ancak mümkün olacağına işaret eder¹¹⁶. Ona göre, iyi bir anayasası olan ve böyle bir anayasa sayesinde iyi yönetilen bir devlette insanların nasıl olması gerektiği konusu gözden irak tutulmamalı; bu bağlamda birincisi *eylemin amacını bilmek*, ikincisi *bu amaca yönelik eylemleri bulmak* olmak üzere, insanların bu hayatı iyi yaşamalarında rol oynayan, birbirleriyle uyumlu olabilecekleri gibi olmayabilecek de olan, iki nokta vardır¹¹⁷. Mutluluk denilen şeyin, herhangi bir şarta bağılı olmaksızın etik anlamda mutlaklık karakteri taşıyan, bütün iyiliklerimizin tüm gücümüzle kullanılmasından doğan bir etkinlik olduğuna dikkat çeken Aristoteles, mutlu olma olasılığı yüksek olan bir devletin en iyi şekilde planlanmış ve düzenlenmiş bir devlet olduğundan kuşku duyulmaması gerektiğini söyler¹¹⁸. Bir yöneticinin aynı zamanda pek çok durumda en iyi olanın ne olacağını ve mevcut koşullar içerisinde uygulanabilir olan en iyinin ne olacağını bilmesi gerekir inancını taşıyan Aristoteles'in, Platon'dan daha gerçekçi bir tutum sergilemekle birlikte, yine de onun ideal olan devlet anlayışının standartlarından bütünüyle kopmadığı öne sürülebilir¹¹⁹.

¹¹³ Aristoteles, *Politika*, 1326b, s.228.

¹¹⁴ Aristoteles, *Politika*, 1327b, s.231.

¹¹⁵ Aristoteles, *Politika*, 1328b, s.234.

¹¹⁶ Aristoteles, *Politika*, 1329a, s.235; 1332b, s.244.

¹¹⁷ Aristoteles, *Politika*, 1331b, s.241.

¹¹⁸ Aristoteles, *Politika*, 1332a, s.242.

¹¹⁹ L. Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi*, s.74.

Constitutional Government in Aristotle's Political Philosophy

Abstract

It can be said that the thought of Aristotle regarding politics takes place in his works: Politika, Nikomakhos'a Etik, Eudemos'a Etik, Atinalıların Devleti and Retorik. At the outset of his second book of Politika, he argues that "our purpose is to consider what form of political community is best of all for those who are the most competent to realize their ideal of life." To be able to accomplish this, he indicates that we have to examine not only the constitutions of "well-governed states" but also "any theoretical forms", held in esteem. Aristotle undoubtedly refers to Platon and argues that it is a necessity to understand some author's book related with Utopia. As is the case with Plato and Aristotle who always understands a state as the "site," considers that it is wrong to think that the relationship between statesman and state, households and householder, slaves and master are the same kind of it. Aristotle argues that neither rich minority nor poor majority, but the common interest of the middle layer constituted with observance is robust and the politeia, a form of government manifested its own justice, can occur as a result of reconciling democracy with oligarchy. Aristotle, who is of the opinion that democratic constitution is a more sustainable constitution compared to oligarchic constitution due to its less obviousness to rebellion and revolution, in keeping with the principle of the "Golden Middle," located in the heart of both ethics and politics, has no doubt about that constitution leaned on a strong middle class will be the safest and most sustainable constitution.

Keywords

Politics, Oligarchy, Democracy, Merit, Justice, Constitutional Administration.

KAYNAKÇA

ARİSTOTELES, *Politika* (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2013.

ARİSTOTELES, *Nikomakhos'a Etik* (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2014.

ARİSTOTELES, *Eudemos'a Etik* (Çev. Saffet Babür), BilgeSu, Ankara 2015.

W.D. ROSS, *Aristoteles* (Yayına Hazırlayan: Ahmet Arslan), Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1993.

A. ARSLAN, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

M.A. AĞAOĞULLARI, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitabevi, 6. Baskı, Ankara 2009.

G.E.R. LLOYD, *Aristoteles* (Çev. Aylin Kayapalı), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2014.

L. ARNHART, *Siyasi Düşünce Tarihi* (Çev. Ahmet Kemal Bayram), Adres Yayınları, Ankara 2004, s.73.

C.OKTAY, *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, Alfa, 6. Baskı, İstanbul 2012, s.69.